

Konec tyranie peněz

Úvod

Cílem tohoto textu je připomenout, že peníze jsou jen lidským nástrojem, a prokázat, že činnost, ať placená nebo neplacená, je formou energie a peníze mediem, které vydanou energii symbolicky uchovávají a přenášejí. Práci si můžeme koupit, tedy směnit ji za peníze. Řečeno jinak, práci lze vždy měřit a ohodnotit penězi, což se děje jen částečně, chybí záznam o finančním vyjádření neplacené práce, na příjmové straně veřejných rozpočtů.

Tvrdím tedy, že nejen peníze lze měnit na práci, ale že také práci lze přepočítat na peníze, aniž by byla narušena fiskální rovnováha. Jde o politické rozhodnutí, v ústavní demokracii možné a nutné, protože složení pracovních činností se mění a stále větší část peněz se pohybuje mezi lidmi bez většího vlivu na vnější prostředí a neobnovitelné zdroje. Nezprostředkované práce, která je zaměřena navenek, ubývá. Postupně se mezi člověka a přírodu vkládá kultura v podobě nejrůznějších, lidmi vytvořených artefaktů, například nástrojů, strojů či automatických přístrojů, což strukturu směny mění.

Hledejme tedy cestu k takovému pojetí činnosti, jež nebude vyžadovat hlídače, a přesto splní předpoklad, že lidé odvedou společnosti dobrovolně práci, která je bude osobně těšit a naplňovat. Bude-li správně popsána a ohodnocena převodem na peníze, půjde ji plnohodnotně začlenit do hospodářského procesu. Přinese pak člověku i potřebné uspokojení. Jde vlastně o podobný problém, jaký se postupně řeší při zvyšování tepelné účinnosti. I tam se snažíme minimalizovat energetické ztráty.

Následující návrh by mohl také pomoci k nenásilnému zpomalení, k sladění rychlého a pomalého času. Vyřešení tohoto úkolu je nezbytnou podmínkou úspěšného zvládnutí vývojového zádrhelu, který prožíváme. Řečeno jinak, jde o vyvážení času, který nás k rychlosti nutí, s časem stráveným v pohodě. Tato změna by měla též výrazně omezit nezodpovědné drancování přírodních zdrojů kvůli penězům.

Velká privatizace moci

Přirovnám-li vývoj člověka a jeho civilizace k životu jedince, je moderní racionalismus, počítáme-li od Descartesa, etapou asi čtyř set let, kdy snad lidstvo dospívá. A pojmem-li posledních 100 000 let lidského vývoje jako 24hodinový den, jde pouze o trochu víc než o sedm minut.

To nabádá ke skromnosti. Necítíme-li v této situaci, aspoň latentně, že se svobodou přichází odpovědnost a riziko, je něco špatně. Přesto si myslím, že jsme na dobré cestě, protože základ považuji za zdravý. Jen nechtějme probíhajícímu přerodu, kdy se „dítě“ (občanská společnost) mění v partnera, zabránit nebo ho násilně oddálit, jinak téměř jistě spláčeme nad výdělkem. Stačí, když budeme hlídat dodržování dohodnutých, demokraticky přijatých pravidel a nikoli vždy a všude každého jednotlivce.

Tak jako se vzdáváme přímého výchovného vlivu na dítě s ambivalentními pocity a často s těžko zvládnutelnými obavami o jeho další osud, měla by se veřejná správa vzdát části moci nad občany, chce-li jim umožnit další svobodný rozvoj. Je nutné zdůraznit, že tímto návrhem nechci propagovat anarchii. Volání po ničení řádu je krátkozraké, nebezpečné a sobecké. Vede k nepředvídatelnosti, což koordinaci jednotlivců i větších struktur rozkládá.

Význam veřejné správy a politiky, které stanovují a kontrolují pravidla, jimiž se pro hladký chod stále složitější lidské společnosti máme řídit, ať už chceme nebo ne, roste. A politická sféra, na kterou je módní nadávat, je při veškeré lidské nedokonalosti hlavním organizačním garantem veřejných rozpočtů, z nichž zajišťujeme prostřednictvím výkonných orgánů a samospráv úhradu toho, co ke společnému životu potřebujeme a co slouží všem. Jde o nezbytný civilizační nástroj,

jenž má nezastupitelnou roli na úrovni, která převyšuje možnosti jednotlivce. Skutečnost, že většina světové populace už žije ve městech, to potvrzuje.

Veřejná správa a její kontroloři politikové jsou vlastně něco jako operační systém. Tvoří, udržují a hlídají podklad, na kterém mohou naše různorodá společenství svobodně kvést. Že si veřejnou správu uvědomujeme, až ji potřebujeme a ona má výpadek nebo se s ní dostaneme do konfliktu, je normální. O operačním systému počítače také příliš nepřemýšlíme, dokud bezchybně slouží.

Abychom pokročili ve vývoji, je sice potřeba moc rozdrobit, protože ve větším množství korumpuje, ale to znamená, že musíme přiblížit lidem i vliv na nástroj, který ji vytváří – na peníze. Na jejich tvorbu a užití. Soudím, že to možné je. Máme před sebou skládačku, kde žádný kousek nechybí. Nebudeme-li klást na jednotlivce nereálné požadavky, třeba se dílo podaří. Systémové změny prostě postupně přicházejí.

Zdůrazňuji. Určitě nechci po lidech, aby se trošku změnili, a všechno bude v pořádku. Žádný návrh, který předpokládá další dohled a hlídače, není schůdný. Kdo by je hlídal? Nebo se máme hlídat navzájem? Pomoci nám musí zefektivnění koloběhu peněz. Užívání tohoto nástroje směny bude pak bezpečnější.

Konkurence v tvorbě peněz

Profesor politologie na University of Buckingham Norman Barry ve své oslavě F. A. Hayeka poukazuje na to, že tento guru klasického liberalismu navrhoval ve své práci *Denationalisation of Money* umožnění konkurence mezi producenty peněz, což pro něj znamenalo povolení vydávat vlastní měnu nejen vládě, ale i různým finančním institucím. Soudil, že v tvorbě peněz existuje nebezpečný monopol, chybí zdravá konkurence, a že budou-li mít lidé možnost vybrat si sami, zvítězí to nejzdravější platidlo.

Hayek měl zjevně na mysli vnější rozlišení, protože byť jde o druhově stejné peníze, podmínky, za kterých jsou z různých zdrojů získávány, se neshodují. V první řadě záleží na subjektu, který peníze získává, zda je veřejnoprávní, soukromoprávní nebo fyzická osoba.

Může jít o peníze vydlužené, jejichž splacení se může lišit v čase i výši úroku, může jít o zálohu na práci, kterou slíbíme vykonat, odměnu za již vykonanou práci, dědictví, sponzorský nebo jiný dar, sociální dávky atd. Jeden můj přítel tvrdí, že nejlevnější jsou peníze z veřejných rozpočtů, protože k nim nevedlo žádné úsilí, žádná práce, nepočítáme-li námahu při jejich vybírání. Není to přesné, protože lidé kteří koloběh zajišťují jsou úředníci, kteří jsou z vybraných prostředků placeni.

Převedeno do politické řeči, jde o banální konstatování, že člověka nelze podceňovat. Politici, a já se mezi ně řadím, musejí důvěřovat elementární lidské soudnosti, přičemž poskytovat lidem oporu smějí jen tehdy, budou-li o to požádáni. Nabídka však musí být nejen nenásilná, ale také jasná a srozumitelná. Neměli bychom nechávat bližní na holičkách, když pomoc potřebují a nemohou si pomoci sami. Nesmíme jim však nic nutit a ničit jejich sebevědomí. Při tomto přístupu se plynule a přirozeně stane znovu věcí hrdosti a důstojnosti žádat o pomoc jen ve skutečné nouzi. Jak ve veřejné, tak v soukromé sféře.

Bezhotovostní peníze, náš stěžejní problém, patří ke komoditám, jež v současnosti tvoří formou úvěrů komerční banky. Centrální banky jim pouze určují pravidla a mají vládu nad fyzickým oběživem. Nepleťme si tedy abstraktní formu peněz s tou fyzickou. Jedná se o dvě různé podoby, byť téhož. Jednu lze uhlídat a cedulové banky to dělají, pro zacházení s druhou jde stanovit jen ta pravidla a jejich dodržování až následně kontrolovat.

Podle norského sociálního antropologa Thomase Hyllanda Eriksena se peníze „externalizovaly“. Autor je řadí mezi autonomní substance, což jsou symboly jako číslice, hodiny, písmo a noty, tedy jakési popisovače existujících entit, vyjádřené a zachycené nezávisle na konkrétním člověku, a tím přenositelné nejen v prostoru, ale i v čase.

Dále. Při pečlivějším zkoumání snadno pochopíme, že peníze, aby ožily a plnily svou funkci,

musejí být spojeny se svým držitelem, byť někdy nepřímo. Především, že jsou natolik srostlé s volností, že je od ní nemůžeme oddělit, aniž bychom upadali do novodobé formy nevolnictví. Tady někde se nachází spojovací článek s výše uvedeným Hayekovým návrhem i jeho varováním před cestou do otroctví. Vždyť jeho zaujetí penězi je vlastně hledáním, jak zajistit trvale lidskou svobodu, jež je způsobem lidské existence, který většinu lidí uspokojuje nejvíce.

Z Eriksenovy řady externalit se peníze však svým způsobem vymykají. Jejich současný charakter je z povahy věci dvojnásobný, až vyděračský. Máme snad, oslepeni jejich virtuálním leskem, tlačít člověka pod pohrůzkou osobního bankrotu k nadlidským výkonům a uvrhávat ho do permanentního stresu, který nejenže snižuje kvalitu života, ale také nevede k žádnému přijatelnému východisku bez předchozího zhroutilí systému? To přece nikdo nechce. Ne, jde o jakési období zamilovanosti do financí, které se chýlí ke konci, peníze a účtování nezmizí, ale poměr k nim se změní.

Ekonomika, činnost, život

Nutné měření ekonomiky je při určitém zjednodušení pouze záznamem o naší práci a peníze jsou nástrojem, který k popisu vykonané práce používáme a jehož potřebnost uznáváme. Máme však přehozenou hierarchii dvou entit. Činnosti (placené i neplacené práce) a peněz. Činnost lze běžně měřit penězi. Převod by měl platit i opačně. Vždyť práce je prvotní a peníze až odvozené.

V Literárních novinách jsem se koncem roku 2002 dočetl, že německý sociolog Ulrich Beck navrhoval jako člen *Komise pro budoucnost* při bavorské vládě koncept občanské práce, který navazoval na jeho sociologickou diagnózu: „... *plná zaměstnanost je věcí minulosti a za normálních podmínek není cesty zpět.*“ Hledal a pokud vím hledá, jak setřít rozdíl mezi placenou a neplacenou prací.

Další sociolog Robert B. Reich, bývalý člen Clintonovy administrativy, konstatuje, že hlad po určitém typu lidské práce, jejíž součástí je osobní mezilidský vztah, je neukojitelný. Jaké závěry z uvedených skutečností můžeme udělat?

Víme, že pracovní činnost je zahrnována mezi uznávané směnné prostředky. Pravidelně narážíme na situace, kdy si subjekt něco „odpracuje“. Pro jasnou dokumentaci dotyčného jevu stačí sledovat v novinách zprávy, kdy si dlužníci nájemného své finanční závazky vůči obcím odpracovávají.

Použijí-li zkratku, práce se tak mění v dlužné peníze. Opakuji. Práce se mění v peníze. **Forma energie je jiná, podstata zůstává stejná.**

Průběžné položky

Přicházím k praktickým návrhům řešení, možným v současné moderní společnosti. Věřím, že respektují existující stav a neodtrhují se od reality. Oblasti, na kterých chci svoji myšlenku demonstrovat, se nabízejí dvě. Jistě by se našly i další, ale dvě zatím postačí.

První je péče o potomky. Společnost sice na jejich výchovu příspěvek dává, ale hodnota, kterou představují, vyjádřeno finančně, je odhaduji dvojnásobná než tato částka, nemluvě o tom, že společnost by bez dětí postupně vymřela.

Můžeme bez obav říci, že peníze, které rodiče na výchovu svých ratolestí dostávají, lze kvalifikovat jako **hodnotově průběžnou položku, která má místo jak na výdajové, tak na příjmové straně rozpočtu.** Do společného měšce rodiče peníze vracejí formou neplacené práce navíc, kterou nelze redukovat na jejich osobní potěšení.

Uvažujme. Pokud se povede dítě počít, donosit a porodit, nastává období dvou až tří desítek let, kdy společnost zdánlivě čeká, až jedinec doroste a začne na její fungování přispívat daněmi. Na straně spotřeby se však ekonomicky podílí od začátku nezanedbatelně. Nejednou byla spočítána částka, kterou výchova dítěte finančně stojí.

Odbočím. Bezdětným, kterým rodina připadá jako životní program nerentabilní, zde dávám

k úvaze, zda si nenechali vnutit zmatený hodnotový žebříček. Stojí snad všechny statky, které si za peníze můžeme pořídit, výše než spokojený i dětmi naplněný život? Aby na mě nenadávali ti, kteří děti nemohou mít trochu odlehčení: Jeden starší kamarád - psycholog – s nadsázkou pravil, když jsme si povídali o svých potomcích: „Vnuci jsou bezva, škoda, že předtím musíme mít děti!“

Druhou oblastí, již chci zmínit, je hospodaření našich starších spoluobčanů, kteří už takzvaně nejsou v produktivním věku. Přesto je jejich přínos nezpochybnitelný. Pomáhají mladým, zabývají se různými formami duševní činnosti nebo třeba chovají včely. Málokdo v penzi nic produktivního nedělá.

Sociologickým výzkumem by šlo stanovit procento společenského užitku z jejich práce. Toto procento by se zase ve formě financí vracelo do veřejných rozpočtů jako průběžná položka. Šlo by o jakési mandatorní příjmy. Jak by mělo být aktuálně velké, nechť na základě návrhu specialistů posuzují poslanci schvalující rozpočet. Odhaduji ho, převedeno zase na peníze, minimálně na 30 % jejich důchodů.

Nejen že by použitím této metodiky zmizelo mnohé lámání hlav nad penzijní reformou a potupné prodlužování odchodu na „odpočinek“, protože by se ozřejmilo, kde jsou ony zdroje, které někteří marně hledají (jako předseda vlády pobouřil kdysi některé oponenty Vladimír Špidla, výrokem, že „zdroje jsou“), ale také bychom mohli aspoň částečně odstranit rozšířený devastující pocit, že nevydělávám-li uznávaným způsobem, jsem tu jen na dožití, méněcenný a zbytečný, že moje práce, a dokonce ani život už nemají smysl.

Jediné riziko, které zde hrozí, představuje inflace. Zde bych mohl uhnout, a začít se podrobně zabývat tímto projevem makroekonomické nerovnováhy. Ale myslím si, že vzhledem k objemu spekulativního kapitálu, který se světem prohání a jehož ničivost omezuje a řídí jen vůle jeho držitelů (příkladem použití této formy moci může být výchovný útok George Sorose na anglickou libru v roce 1992), jde o nebezpečí zanedbatelné. Ostatně zadlužování, kterým jsme permanentně strašeni, je přeludem vyvolaným absencí převodních mechanismů mezi prací a penězi. Znehodnocování měny nijak podstatně nepodporuje, jak současné rozpočty vyspělých zemí dokazují.

Ještě jednou. Kde se vezmou ty peníze?

Jsou-li peníze jenom jednou z forem energie, můžeme je, dovedeno ad absurdum, podřadit Einsteinově rovnici $E = mc^2$. A stejně, jako se transformují fyzikální formy energie, mechanická v tepelnou, atd., můžeme měnit jednu v druhou i formy směnitelných prostředků. Peníze, práci, její výsledky i přírodní zdroje. Peníze můžeme také pojmout jako „nálepky“, vyjadřující směnnou hodnotu věci, jde o stejný proces, jako racionální označení věci slovem.

Zaučtujeme-li tedy finanční výdaje společnosti na výše uvedené konkrétní účely jako průběžné, nula od nuly pojde, dluhy zmizí a zůstane jen nemateriální zisk. Nejde o účetní podvod, práce byla nepochybně odvedena, energie vydána. My se pouze učíme, jak ji „spočítat“ a její cenu správně zahrnout na příjmové stránce do existujícího tržního systému.

Až se to povede, zvýší se stupeň naší sociální soudržnosti a životní pohody. Náš sociolog Jan Keller o pocitu vyloučení ze společnosti napsal: „*Podporuje vlastně lidskou entropii, tedy i entropii fyzikální. Všichni přece chceme někam patřit, mít nějakou perspektivu a být subjektem, nikoli zanedbatelným pírkem ve větru.*“

Peníze pouze zprostředkovávají

Mám-li najít paralelu k úkolu, který před námi stojí, použiji přirovnání k neolitické domestikaci hospodářských zvířat. My máme na rozdíl od našich předků co dělat s domestikací peněz poté, co jsme si jednu stranu mince, politickou moc, částečně ochočili.

Shrnuji: Za prvé: práce je dost, stačí se rozhlédnout kolem, ale chybí ta, která je ohodnocována penězi.

Za druhé: stejně jako měníme peníze v práci, tak můžeme také přepočítat práci na peníze. Finanční vyjádření neplacené práce nepřipadne přímo subjektu (je ovšem nutný jeho svobodný a dobrovolný souhlas), který práci vykonává, ale můžeme je křížově zaúčtovat do veřejných, kontrolovaných, průhledných fondů, jejichž prostřednictvím potečou prostředky na vzdělání, zdravotnictví, kulturu, tvorbu pracovních příležitostí a tak dále, spotřebovávajících minimum neobnovitelných zdrojů. Nevymýšlím nic neexistujícího. V New Yorku již existuje institut pro časodolary, který se problémy sociálního podnikání a zpětného toku peněz zabývá.

Vracím se na začátek. Klíč vězí ve správném (od živého člověka neodděleném) určení společného jmenovatele lidské práce, přírodních zdrojů a peněz. Dle mého je jím energie. Budeme-li důslední, dokážeme vyhodnotit, jak plusovou část této položky měřit a vrátit do oběhu, aniž by tržní systém narušovala.

Činnost se musí pro civilizační nutnost dvojí směny účetně měnit v peníze, v Česku v časokoruny, a ty lze nasměrovat do měšce společných prostředků. Tyto mandatorní příjmy mohou vytvářet fond potřebný pro zavedení všeobecného základního příjmu, jak to navrhuje belgický profesor Phillippe Van Parijs, budou tvořit spojnicí mezi jednotlivcem a společností, aniž nezdravě posílí moc státu. Oslabování zájmu o společné by tak šlo zastavit, stejně jako růst stresu, který nás v podvědomém strachu z nedostatku nutí k nadměrnému křečkování, skrblictví, ale také k plýtvání.

Představme si nakonec toto grafické antropocentrické znázornění: člověk tvoří středovou přímkou, o úroveň níž stojí peníze (zprostředkovatel /forma energie/ umožňující existenci svobodné společnosti) a o úroveň výš najdeme společenské struktury zajišťující potřeby, na jejichž realizaci jedinec nestačí. Podotýkám, že nejvyšší úroveň, podobu absolutního horizontu, si určuje každý lidský subjekt sám, podle toho, jak byl vychován, jaké má životní zkušenosti, a jak tedy nadosobní rovinu vnímá a cítí. Určuje si i to, s kým bude svou víru či nevíru sdílet.

Poslední zásah 22. července 2009 Jan Šabata

Od zveřejnění verze v LtN 41/2005 prošla práce mnoha dalšími doplněními a úpravami inspirovanými také dosavadními reakcemi na ni. Ve dnech 25.-29. září 2006 vysílala populárnější zpracování rozhlasová stanice ČR3 – Vltava. JŠ